

A termet földrajzi elterjedése Magyarországon.

Az egyes tudományágak teljesítőképességének egyik fontos feltétele a vizsgálati módszerek tökéletességében rejlik olyannyira, hogy valamely irányú tudományos kutatás meddősége a legtöbb-ször a vizsgálati módszerek fejletlenségében leli magyarázatát. Az embertan történetében, főleg a faji embertan a múlt század második felében úgy céhbeliek, mint céhen kívüliek ajkáról nem egyszer elhangzott a vád, hogy az antropometriai kutatások csődöt mondtak, a faji problémák megfejtésére irányult ember- és koponyaméréseknek alig van eredményük. Mert azt hitték, hogy az emberi szervezet jellegei s a faji problémák oly egyszerűek, hogy elég néhány felületes mérés és középérték s máris készen van az eredmény.

Ma már tudjuk, hogy az emberi test jellegei rendkívül bonyolultak és sokféle behatásnak eredményei, melyek megfejtésére a középértékek elégtelenek. Így jutottak azután lassan oda, hogy az emberi test jellegeit a variációs törvények alapján tanulmányozzák s a jellegek elterjedését vizsgálják, hogy azokat ezáltal könnyebben összetevőikre bonthassák. Ezért a faji embertani munkákban mind gyakrabban találkozunk u. n. elterjedési térképekkel, melyek az anyagot és eredményeket szemléltetőbbé, áttekinthetőbbé teszik s módot nyújtanak arra, hogy az összetartozókat könnyebben megtaláljuk s a különbözőket elválasszuk.

Ezeknek az elterjedési térképeknek mindenekelőtt az egyes alaki és méreti jellegekre kell vonatkozniok, de ezekre sem egyedül középszámokban, hanem az illető jelleg minden, vagy legalább fő variáció-csoportjaiban. Ha minden egyes területről rendszeres és részletes jellegtérképpel rendelkezünk, megállapíthatjuk, hogy az illető testi jelleg hol, milyen variációban s milyen gyakoriságban található. Egyúttal vizsgálhatjuk, hogy a különböző területeken található variáció különbségek oka a fajbeliségben vagy a környezet behatásokban és pedig milyen környezet behatásokban leli magyarázatát. Ily módon minden egyes jellegről megállapíthatjuk, hogy mennyiben bír fajmeghatározó értékkel s mennyiben a klíma, talaj, táplálkozás, higiénia stb. következménye. Feltéve természetesen, hogy ugyanezen területek nyelvi

néprajzi, kultúrhistoriai, településtörténeti, a különböző környezetbeli stb. jellegelterjedési térképeivel is rendelkezünk. Az is feltétele az eredménynek, hogy az illető jelleg szempontjából a szóban forgó terület minden része egyenlően feldolgozva legyen.

Minthogy pedig ilyen elterjedési térképek megszerkesztésének egyik feltétele, hogy sok adattal rendelkezünk, azért egyelőre csak ama szomatológiai jellegekről lehet szó, melyeket már nagy területeken és sok embernél ismerünk. Ezek között első sorban foglal helyet a termet.

Ami már most hazánkat illeti, az e szempontból rendkívül érdekfeszítő terület. Mindenek előtt zárt geográfiai egységénél fogva igen alkalmas arra, hogy mint egységes területet vizsgáljuk. Eme területen belül a környezetbeli tényezőknek (hegy, víz, alföld stb.) változatos eloszlása s a területen lakó s valaha lakott ember-típusoknak nagy kevertsége, sokfélesége pedig, mely némelyekben a megoldhatatlanság gondolatát ébreszti fel, éppen ellenkezőleg arra mutat, hogy egyfelől komoly eredményt csakis a fent vázolt beható kutatási módszerrel érhetünk el s másfelől a tényezők és jellegek sokféleségének egy zárt területen belül való tanulmányozhatósága reményt ad arra, hogy azok összefüggését sokkal könnyebben megtalálhatjuk; mintha minden tényezőt és jelleget más területen kellene vizsgálnunk. Vagyis röviden kifejezve ez annyit jelent, hogy hazánk rendszeres antropológiai feldolgozása a problémák egész sorozatára világosságot vet és pedig főleg oly problémákra, melyek más területen kevesebb szerencsével tanulmányozhatók. Ma már mind több külföldi antropológiai munkában olvashatjuk kifejezetten vagy burkoltan, hogy az illető problémára csak akkor derülhet teljes fény, ha hazánk lakosságát rendszeres embertani vizsgálat tárgyává tesszük. Mert sajnos ezeken az európai jellegelterjedési térképeken hazánkat a legtöbbször csak szégyenteljes fehér folt jelzi, szemünk elé tárván, hogy mi még távolról sem tettük meg ebbeli kötelességeinket. Hogy eddigi tétlenségünk eme kiáltó bizonyítékát mielőbb eltüntessük, megragadom az alkalmat, hogy ha nem is teljes képet, de legalább hazánkban a fontosabb szomatológiai jellegeknek elterjedéséről, így mindenekelőtt a termetről.

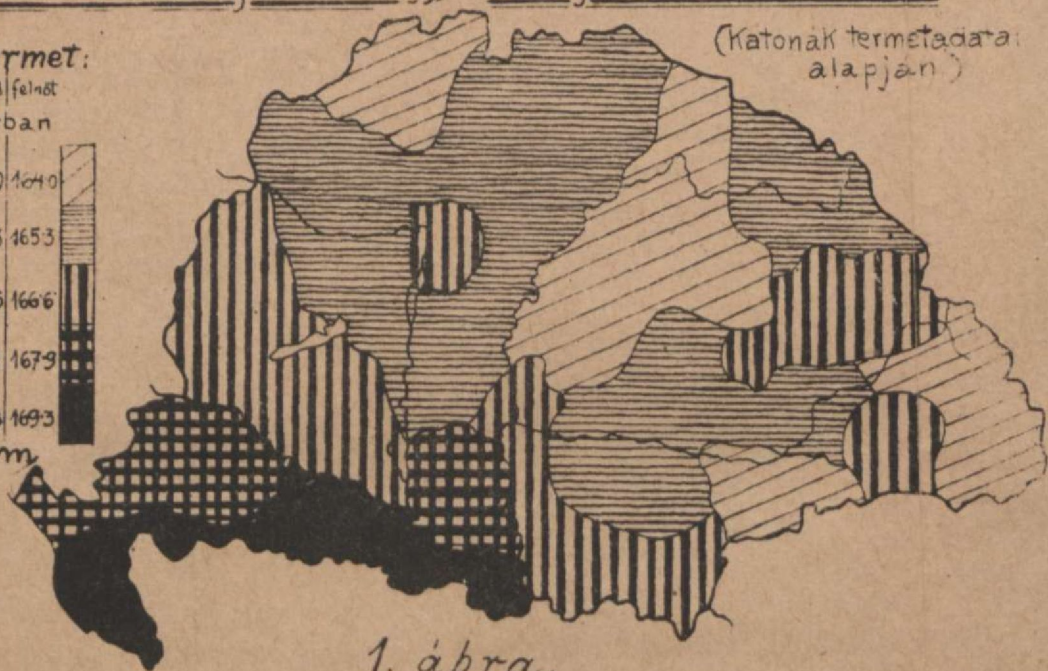
E téren már hazánkban is rendelkezünk némi kezdeményekkel. A legrégibb, de egyúttal legértékesebb ilyenmű vizsgálatok Ooehlerttől származik, ki 1881-ben a katonai sorozási adatokat feldolgozta s körülbelül másfél millió 20—23 éves katona termet-

A természet elterjedése Magyarországon Goehler szerint.

(Katonák természetadatai alapján)

Termet:

20-23 felhőt
éves
korban

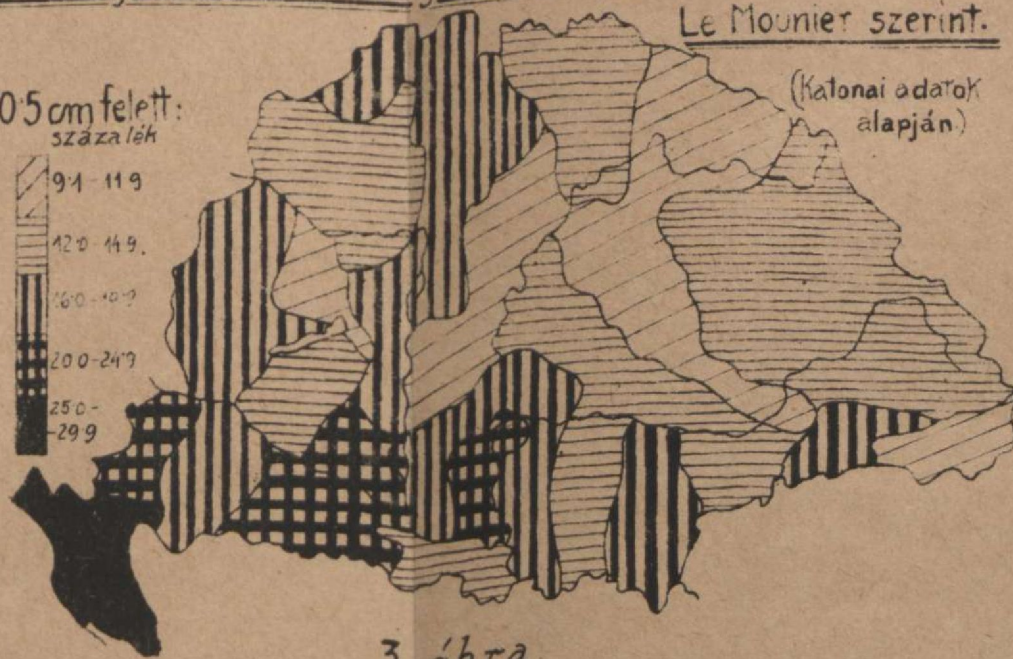
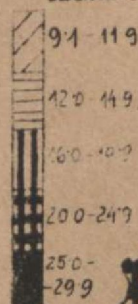
1. ábra.

A magas természet elterjedése Magyarországon

Le Mounier szerint.

(Katonai adatok alapján)

170,5 cm felett:
százalék

3. ábra.

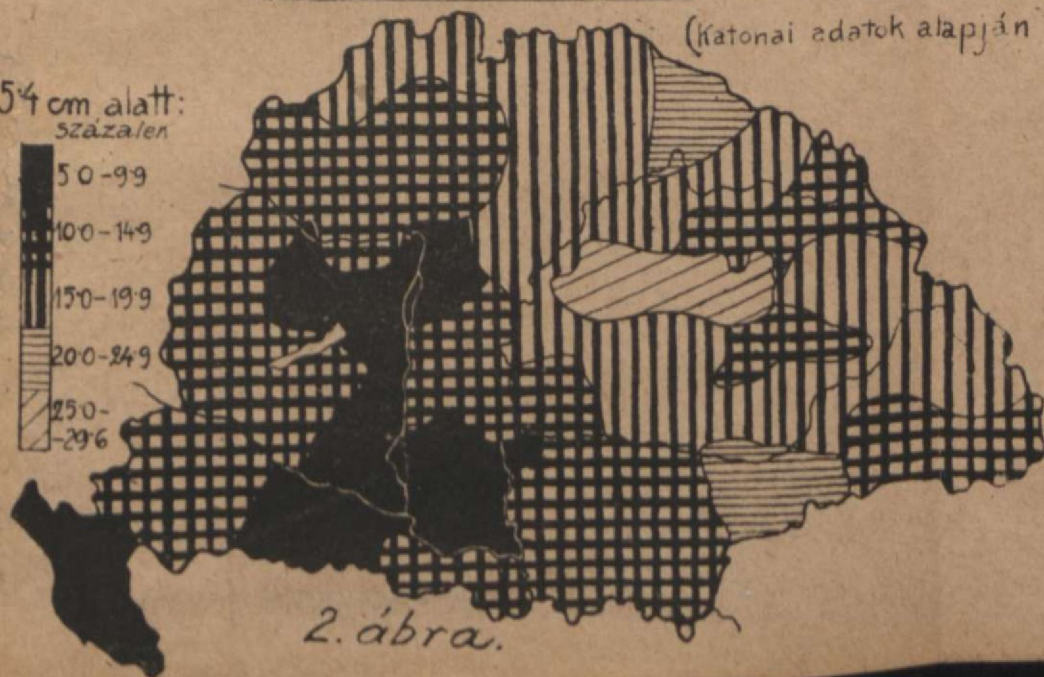
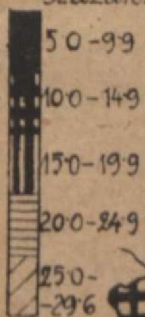
1. 7.200.000

Az alacsony természet elterjedése Magyarországon

Le Mounier szerint.

(Katonai adatok alapján)

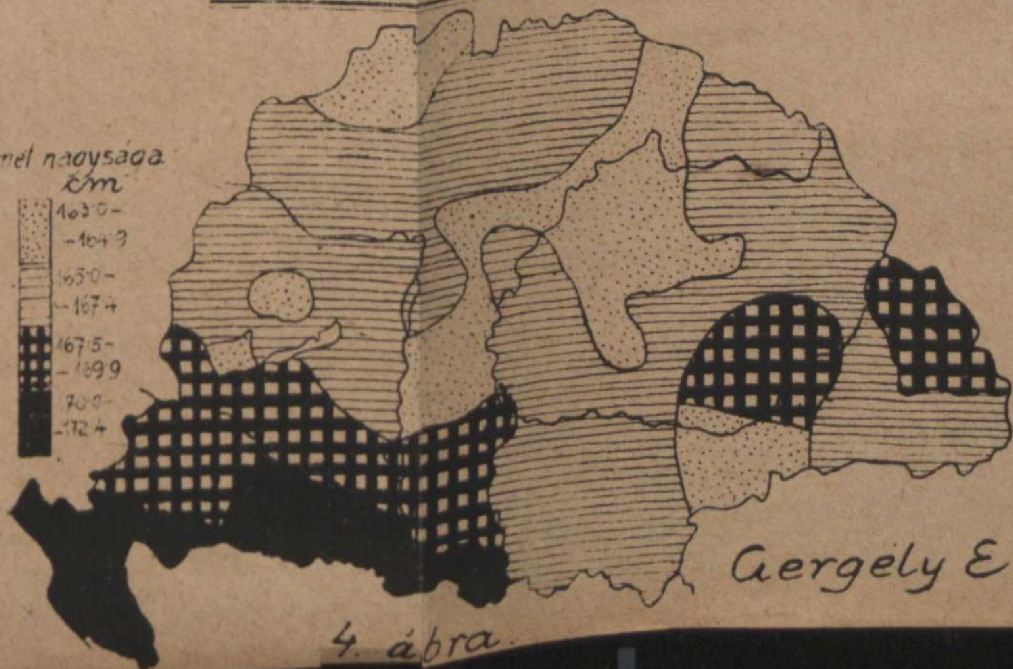
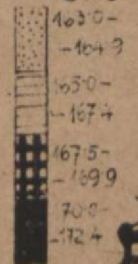
155,4 cm alatt:
százalék

2. ábra.

A természet elterjedése Magyarországon felnőttek és katonák természetadatai alapján Bartucz szerint.

A természet nagysága
cm

4. ábra.

Gergely E.

adata alapján az egész volt monarchiáról az első jellegelterjedési térképet szerkesztette. Nehézkessé teszi térképe mai használatát s más szerzők adataival való egybevetését, hogy a termetsoportokat $\frac{1}{2}$ zollonként (1·317 cm) veszi fel s nagy hibája, hogy adatait nem válogatta ki nemzetiségek szerint és semmiféle részletesebb adatot nem közöl az egyes termetértékek gyakoriságáról, miért is aritmetikai közepeinek jellemző voltát nem tudjuk ellenőrizni. Mindazonáltal ez az első komolyabb tájékoztató a termet mikénti eloszlása felől hazánkban, amint az 1-ső ábrán némi átdolgozással közölt térképen látjuk.

Áttanulmányozván már most Goehlert térképét, mindenekelőtt észre vesszük, hogy hazánkra a termetnek négy csoportja esik: 162, 162·3, 164·63, 165·94 cm. illetve felnőttekre átszámítva 164, 165·3, 166·63, 167·94 cm átlagértékekkel. A 20—23 éves katonának termetét 2 cm hozzáadásával számítottam át felnőtt korra. Vizsgálataim során ugyanis azt tapasztaltam, hogy a magyar ember 20 éves kortól a növés teljes befejezéseig 2 cm-t nő.

Az első csoport a 162 ill. felnőttekre vonatkoztatva 164 cm-es termet, melyet kisközepesnek mondhatunk. Ennek van egy nagyobb és 3 kisebb elterjedési területe. Az előbbi az ország északi határánál az uzsoki és vereckei szorosok között kezdődik, a Laborc és Boldva között levonul a Tiszáig, majd átmegy a Tiszán s a Szamosig és Sebes Körösig terjed. Valószínű, hogy ha Goehlert adatait nemzetiségek szerint elkülönítette volna, akkor e termetsoport egyfelől átment volna a Tisza másik oldalára, a Tisza—Duna köz egy részére is s másfelől nem lett volna egységes, hanem benne magasabb termetű szigetek is előfordultak volna. A kisebb elterjedésű terület közül az egyik Hunyad-Szeben, a másik a székelység s a harmadik Trencsén-Árva megyék területére esik.

A második termetsoportot 163·31 ill. 165·31 cm középtérkékel a közepes termet csoportjának nevezhetjük. Ez az ország legnagyobb részét magában foglalja s van egy nagy egységes s két kisebb elterjedési területe. Az előbbi a Pozsony—Mohács vonaltól halad a Dunán át északkeleti irányban fel a határig a Pest körüli sziget kivételével. A két kisebb elterjedési terület közül az egyik a Maros két oldalát s a Sebes-Körösig terjedő részt s a másik a Szamostól az északkeleti határig terjedő részt foglalja magában.

A harmadik termetsoport 164·63 ill. 166·63 cm. középtér-

tékkal nagyközepes termetűnek mondható. Ennek zöme a Dunántúl nagyobb délnyugati felére esik, majd kisebb szigetekben Budapest körül, Temes-, Krassó-Szörény-, Fogaras-, Küküllő megyékben s a Szamos és Maros közötti területen található.

Végül a 166 ill. 168 cm-es és azon felüli, tehát mérsékeltén magas és magas termetscsoport Bács-Bodrog megyében s a Dráva és Száva között van elterjedve.

Az egyes termetscsoportok határai természetesen a legtöbbször nem esnek egybe az országhatárral, hanem átmennek szomszédos területekre is.

Goehkert adatait részben kiegészíti Le Monnier, ki az alacsony és magas termet elterjedését állította össze.

A 2-ik ábrán Le Monnier térképét látjuk, mely amaz állítás-kötelesek elterjedését tünteti fel %-okban, kik a minimális mértéket (155·4 cm) nem érték el. Minthogy e termetérték 157·4 cm felnőtt kori termetnek felel meg, azért e térkép durvájában az alacsonytermetűek elterjedéséről tájékoztat bennünket.

Megfigyelve már most az egyes foltokat, azt vesszük észre, hogy az alacsony termet leggyakoribb Debrecen környékén (25—30%). Valamivel ritkább, de még mindig elég tekintélyes gyakoriságú (20—25%) a Tisza felső folyása felett az uzsoki és vereckei szorosig s délen Hunyad- és Szeben megyékben; 15—20% között mozog a Tiszántúl nagy részén, a Körösök vidékén, Erdélyben s a Felföld keleti felében; 10—15% közt van a Felföld nyugati felében, Tisza-Duna között, Dunántúl nyugati nagyobb felében s Csongrád-, Temes-, Torontál-megyék területén, végül 5—10%-ban fordul elő a Dunántúl keleti kisebbik felében, Bács-Bodrog megyében s a Dráva és Száva folyók között.

Sokkal jellemzőbb ennél a 3-ik ábra, mely ugyancsak Le Monnier adatai alapján a 170·5 cm feletti, tehát határozottan magas termetű katonák elterjedését mutatja. A szinezés itt fordított, hogy a két térkép adatait könnyebben össze lehessen hasonlítani. Azt látjuk, hogy a magas termet legritkább (9—12%) az uzsoki és vereckei szorosoktól lefelé a Tiszán át egyfelől egészen Hunyadig s másfelől a Tisza-Duna közén át egészen Győrig terjedő területen. Valamivel nagyobb gyakoriságban (12—15%) találjuk a magastermetűeket Somogyban, a Tiszántúl alsó felében, Erdélyben s a Felföld nyugati és keleti szélén. 16—20%-os előfordulást észlelünk a Dunántúl nyugati felében, a Felföld közepén s szigetekben az ország déli zónájában. Végül Baranya,

Bács-Bodrog megyék s a Dráva-Száva között már 20—25%, sőt a tengerpart vidékein 25—30% magastermetű található.

Goehlert és Le Monnier-n kívül más szerzőnél nem találunk az ország területére kiterjedő adatsorozatot. Van azonban néhány részletvizsgálat úgy katonákra (Kőrösi, Scheiber), mint felnőttekre (Jankó, Lázár, Semayer, Bartucz) vonatkozólag. Ezek azonban az ország területének csak egyes kisebb szigetére vonatkoznak s a legtöbb esetben a rendelkezésre álló adatok száma is csekély. Meg kell még itt jegyezni, hogy a katonai termetadatok, noha nagy számuknál fogva igen becsesek, mégsem tekinthetők mindig kielégítőeknek. Egyfelől sok hibájuk van s főleg a nemzetiségi kérdést nagyon összevarják s másfelől nem a már végleges, hanem a még fejlődésben levő termetét mutatják. Már pedig kimutatható, hogy noha a 20-ik életév után való termet növekedés általában nem nagy, alig 2 cm, mégis e korban még olyan termet eltolódások észlelhetők, melyeket faji embertani szempontból okvetlenül figyelembe kell venni. Ez a fajok szerint különböző életkorokban különböző intenzitású növekedéssel s az ivarérettséggel kapcsolatosan áll kapcsolatban, sőt környezetbeli behatások is szerepet játszhatnak. Ezért van az, hogyha több nemzetiség termetét összehasonlítjuk katonák közt és felnőttek közt, más és más sorozatot, termetbeli egymásutánt kapunk. Ezért a leghelyesebben úgy járunk el, ha ugyanazon területen úgy a katonák, mint a felnőttek termetét vizsgáljuk.

Saját magam 15 éve gyűjtöm az adatokat hazánk ember-termetéhez s újszülöttekre, iskolás gyermekekre, katonákra, felnőttekre vonatkozólag körülbelül 300.000 termetadattal rendelkezem. Már 1914-ben kísérletet tettem egy termet elterjedési térkép összeállítására a felnőttek adatai alapján. Ezek azonban elégtelenek ma még arra, hogy az ország egész területéről áttekintő képet nyerjünk. Ezért úgy jártam el, hogy Goehlert és Le Monnier adataiból, illetve térképeiből indultam ki s az azóta rendelkezésre álló katonai és felnőtt termetadatok alapján igyekeztem azt úgy korrigálni, hogy a faji embertani szempontoknak minél jobban megfeleljen. A termetcsoportok beosztásával pedig Deniker skémáját vettem iránytadóul, egyfelől mert ő állította össze eddig a leg részletesebb termet-elterjedési térképet s másfelől ez által könnyebben bekapcsolódhatunk az európai adatokba, jelleg elterjedési térképekbe. Ily módon jutottam a 4-ik ábrán közölt termet elterjedési térképhez, melyben most már az összes adatok akár

direkt, akár indirekt módon a felnőtt kori termetre vonatkoznak.

Ha már most e térkép adatait tüzetesen szemügyre vesszük, azt tapasztaljuk, hogy 163—164.9 cm-es, vagyis az u. n. kisközepes termet az uzsoki- és vereckei szorosoktól lefelé haladva egyfelől átmegy a Tiszántúlra s lenyúlik a Körösök vidékén át Arad megye felső, törzsökös magyarságáig s másfelől a matyók, palóci területén át a Kiskúnságba halad. E területen mindenütt többségben találjuk a 163—165 cm-es törzsökös magyarságot. Emellett külön szigeteket is látunk. Így Veszprém-, Győr-megyékben, Göcsejben, az északnyugati szögletben (Trencsén, Túróc) s délkeleten Szeben-m. területén. Eddigi vizsgálataim alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy a kisközepes termet emez elterjedési területei főleg az ősi, tősgyökeres magyarság szempontjából igen fontosak.

Az ország területének legnagyobb részét a 165—167.4 cm-es u. n. középnél magasabb termetűek foglalják el. A 167.5—170 cm-es, tehát magashoz közeledő nagy közepes termet a Dunántúl alsó részén. Bács-Bodrog-, Alsófehér-, Torda-aranyosszék-Torockó magyarságánál s a székelyek egy részénél található. A 170 cm feletti, határozottan magas termet nagyobb tömegben Horvát-Szlavóniában s a Dunántúl délnyugati csücskében fordul elő. Szembetűnő e térképen, hogy a termet azokon a területeken a legalacsonyabb (Alföld közepe, felső pereme, Tisza medence, Dunántúl zala-veszprémi szigetei), hol a magyarságnak legtörzsökösebb, legtöbb ősi vonást megőrzött csoportjai találhatóak. Korai volna ma még messzebbmenő következtetéseket vonnunk, de az uzsoki- és vereckei szorosok tájáról kiindul s a Tisza völgyében haladó majd kétágra oszló alacsony termetű elterjedési terület mintha csak a magyarságnak az Alföldre való beözönlését mutatná. Emaz alacsony termetű területtől keletre, nyugatra s főleg délre a termet mindinkább növekszik, ami jórészt arra vall, hogy e területre délfelől szivárogtak be magasabb termetű elemek. Igen szépen kimutatható ez Aradmegyében s Dunántúl a Balaton környékén és Göcsej-Hetésben, amely területeken alkalmam volt tüzetesebb embertani vizsgálatokat végezni.

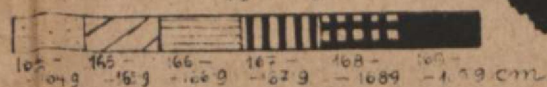
E termet-elterjedési térkép természetesen nem végleges, mert hiszen az ország nagy részére csak a Goehmert és Monnier-féle adatokkal rendelkezünk, azok hibáit pedig fenntebb már jeleztem. Az egységes foltok ma még nem annyira a termetbeli egységeséget, mint inkább a részletes adatok hiányát illetve kevés voltát

A természet elterjedése a Dunán
Barthuz szerint.

1:2400000

Jelmagyarázat.

A természet nagysága :

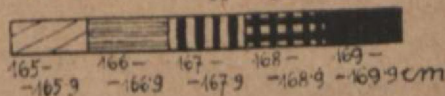
5. ábra.

A természet elterjedése a Balatonpart Köz-
ségében Barthuz szerint.

1:600000

Jelmagyarázat.

A természet nagysága :

6. ábra.

Gergely E.

jelzik. Általános tájékoztatást mindenesetre ez is nyújt, legalább addig, míg végre hazánk rendszeres embertani feldolgozásához hozzáfoghatunk.

Hogy részletesebb vizsgálatok mennyivel más képet adnak, arra példa gyanánt Dunántúl ama részét mutatom be, (5. ábra) melyre részint a katonai sorozási adatokból, részint saját vizsgálataim alapján a legtöbb s az eddigieknél megbízhatóbb adatokkal rendelkezem. Hogy jobban tájékozódhassunk, a termetcsoportokat is szűkebb határok között vettem fel.

Ha az 5-ik ábra térképén végig tekintünk, azt tapasztaljuk, hogy a vizsgált területen legkisebb a termet (164—165 cm között) Győr-, Veszprém-megyék nagy részében s Göcsejben. Valamivel magasabb 165—166 cm közötti termet található a veszprémi járásban s Pest-megyében. 166—167 cm között foglal helyet az átlagos termet Fejér-, Tolna-megyékben, a Balaton két partján, míg a Balaton déli végén s Zala és Somogy nagy részében, főleg a szláv települések területein már 167—168 cm közé esik az átlag. Ezzel kapcsolatos az enyingi járás magasabb átlagos területe is. Végül a Dunántúl déli szegélye, a horvát-szerb beszivárgások területe s a vend vidék már 169—170 cm-es termetátlagot mutat.

Ime tehát itt még szembetünőbb a termetnek dél és nyugat felé való fokozatos növekedése, illetve az idegen elemeknek a jelzett irányokból való beszivárgása. A további részletekre itt természetesen nem terjeszkedhetem ki. Hogy azonban a kép teljes legyen, a 6-ik ábrán bemutatom a Balaton partjának község csoportok szerint megállapított termet-elterjedési térképét, mely a már eddig említetteket még élénkebben illusztrálja. A kép annál mozaikszerűbb, annál érdekesebb, minél inkább a részletekbe hatolunk. A nagy általános elterjedési térképet tehát tulajdonképpen majd csak akkor szerkeszthetjük meg helyesen, ha az egész országról ilyen részlet-kutatásokkal rendelkezünk.

E kis bemutatót arra szántam, hogy a hazai embertani kutatások érdekességét, fontosságát, szükségességét bemutassam s egyuttal röviden a módszert vázoljam. Reméljük, hogy úgy a hivatalos, mint a nem hivatalos körök mindent elfognak követni, hogy hazánk rendszeres embertani feldolgozása mielőbb a megvalósulás állapotába jusson.

Bartucz Lajos.